

از کتاب «آثار ایران» تألیف آندره گدار

ترجمه ابراهیم شکورزاده

رباط شرف

-۴-

پس به این طریق کتیبه بزرگ ایوان انتهایی رباط و نیز ملحقات و اصلاحاتی که هم اکنون از آنها سخن خواهیم گفت بسال ۵۴۹ هجری (مطابق با ۱۱۵۴ میلادی) در دوران سلطنت سلطان سنجر انجام پذیرفته است .

رباط شرف - بدنه انتهایی همان ایوان - تصویر شماره ۵

در تصاویر ۵۴ و ۵۵ که بدنه انتهایی همان ایوان را نشان می‌دهد به وضوح دیده می‌شود که روسازی تزئینات کنونی بر روی تزئینات دیگری که بیشتر با معماری

عمومی بنا تناسب داشته است قرار گرفته و این تزیینات عبارت بوده است از نوعی صنعت آجر چینی که در فواصل بین آجرهای آن نه تنها نقش معمولی کور بندهای عصر سلاجوقی دیده می شود بلکه ستاره های گچ بری شده ای نیز در آن به چشم می خورد . آجر چینی این قسمت شبیه به آجر چینی قسمتی از بناست که هنوز مقداری از آن در ایوان سمت راست صحن اول رباط باقی مانده (۱) و یا در قسمت مرتفع دیوارهای بعضی از رواقها (۲) دیده می شود و در نیم طاقهایی هم که بطرز جمیل و شایسته ای نمای داخلی صحن رباط را زینت بخشیده اند وجود دارد (۳) .

این طرز آجر چینی فقط اختصاص به بنای اصلی رباط شرف دارد و همین موضوع است که برای ما جالب و شایان توجه می باشد ولیکن هیچ گونه تاریخی در آن دیده نمی شود زیرا این قسم آجر چینی [معروف به] خفته راسته در خراسان بسیار معمول بوده و ممکن است در ابنیه تاریخی تمام ادوار این ایسات یافت شود [چنانکه در] سنک بست در داخل بقعه منسوب به ارسلان جازب (۴) و نیز در یکی از بناهای سنگان بالا (۵) به چشم می خورد (۶) . بر سطح بنای اخیر پاره کاشی هائی

۱- رك: تصویر ۳۰، صفحه ۳۸ جزوه ۱، مجلد ۴، «آثار ایران» تألیف آندره گدار (م)

۲- رك: تصاویر ۴۱۴، صفحات ۴۸ و ۴۹ مجلد ۴ «آثار ایران» تألیف آندره گدار (م)

۳- رك: تصویر ۳۸ صفحه ۴۶، مجلد ۴ «آثار ایران» تألیف آندره گدار (م) .

۴- رك: «آثار تاریخی خراسان» اثر E. Diez تصاویر ۱۷ و ۱۸. یادداشت مترجم:

ارسلان جانب از امراء بزرگ و مشهور عصر سلطان محمود غزنوی بوده و سالیان دراز امارت نیشابور و هرات را داشته است . مقبره وی در چهل کیلومتری راه مشهد به نیشابور در کنار قریه سنک بست واقع شده و بقلط بنام مقبره «ایاز» معروف گردیده است .

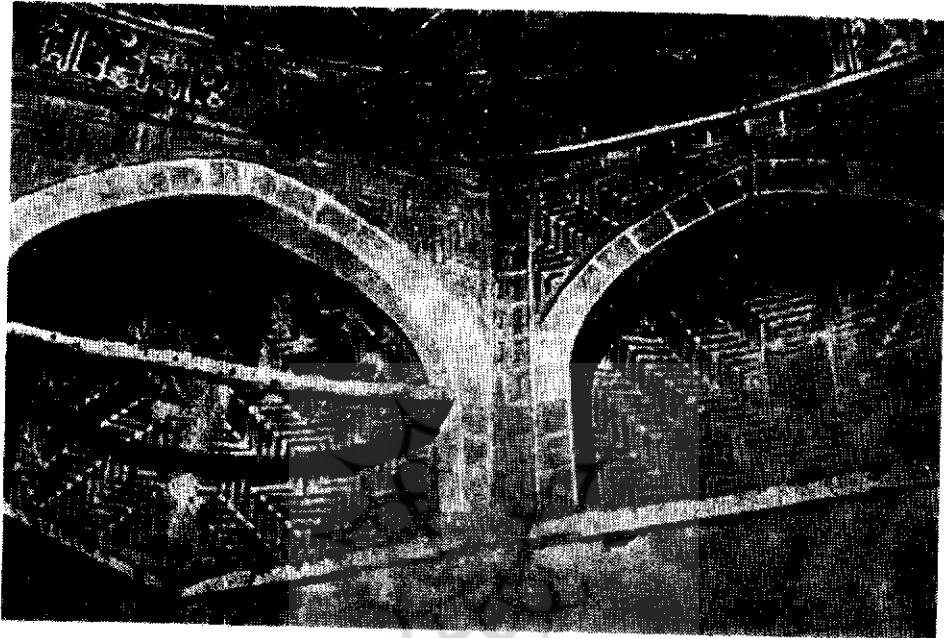
این عقیده غلط بحدی در نزد ساکنان آن حدود قوت یافته است که دهاتیان ساده دل مقبره ارسلان جازب را بنام مقبره ایاز زیارتگاه خود قرار داده و شبهای جمعه در آن شمع روشن می کنند .

۵- رك: تصویر ۵۴، صفحه ۶۴ جزوه ۱، مجلد ۴، «آثار ایران» تألیف آندره گدار (م) .

۶- رك: مقاله «دوساختمان در سنگان» بقلم Donald N. Wilber در نشریه

American Institute of Persian Art and Archeology، ژوئن ۱۹۳۷،

بهرنگ آبی کیبود وزیبا مزین به تصاویر گل و بوته دیده می‌شود که بقایای روسازی قدیم بنا از قرن هفتم هجری است (۱).

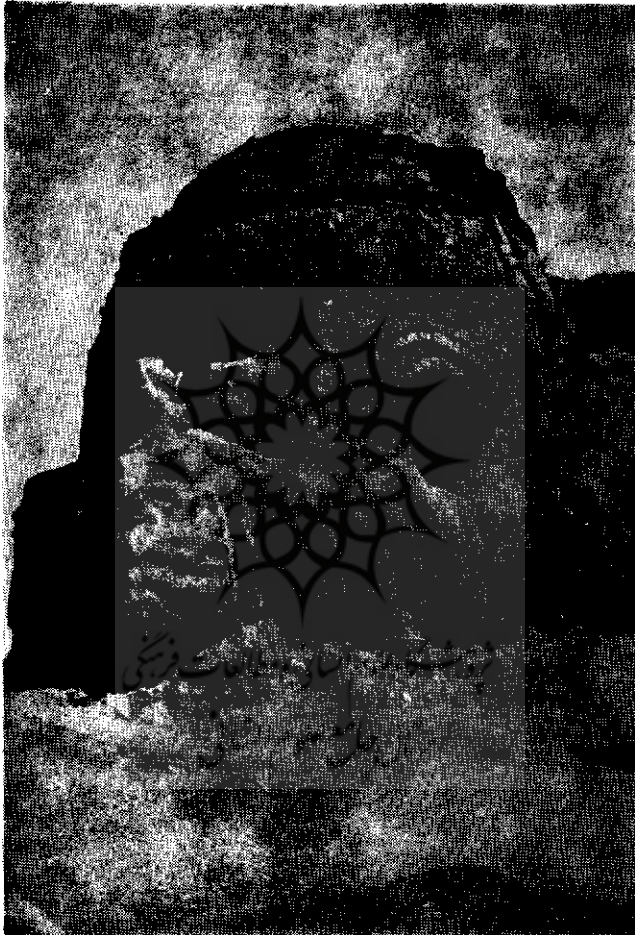
سنگان پایین - تصویر شماره ۶

۱- در سر راه تربت حیدریه به خواب و تایباد دومی وجود دارد که در حال حاضر هر دو بنام سنگان یاسنجان معروفند . یکی از این دو یعنی آنکه Wilber در مقاله « دوساختمان » خود مورد بحث قرار داده بین تربت حیدریه و رخشوار واقع شده است و آنرا سنگان بالا می‌خوانند . دیگری که چهار فرسنگ بالاتر از خواب است سنگان پایین یاسنجان خواب نامیده می‌شود .

راجع به سنگان بالا حمدالله مستوفی مطلب زیر را که شاید برای تعیین مشخصات و موقعیت دومی مفید باشد نوشته است (این دومی در حقیقت منتهی الیه یک بنای واحد اصلی بوده‌اند که قسمت مرکزی آن نابود شده است) :

« و از مشهد تا زاوه سنجان پانزده فرسنگ است و قطب‌الدین حیدر در زاوه است و شاه‌سنجان در سنجان است » (نزّه القلوب ترجمه Le Strange) یادداشت مترجم: آندره کدار در ترجمه و نقل قسمت اول عبارت حمدالله مستوفی دچار اشتباه شده و بجای « و از مشهد تا زاوه سنجان » نوشته است : « از مشهد زاوه تا سنجان » (رك : نزّه القلوب ، باهتمام و تصحیح لیسترانج ، چاپ لیدن، ۱۳۳۱ هجری مطابق با ۱۹۱۳ مسیحی، ص ۱۵۱)

این نوع کاشی کاری در تزیین سقف گنبد یکی از بناهای خوش نماوزیبای «سنگان پایین» هم دیده می شود و تاریخ آن ۵۳۵ هجری (مطابق با ۱۱۴۰ میلادی) است (تصویر ۶) و حتی پیشانی و «اسپرطاق» سردر مدخل صحن همین بنا که سال

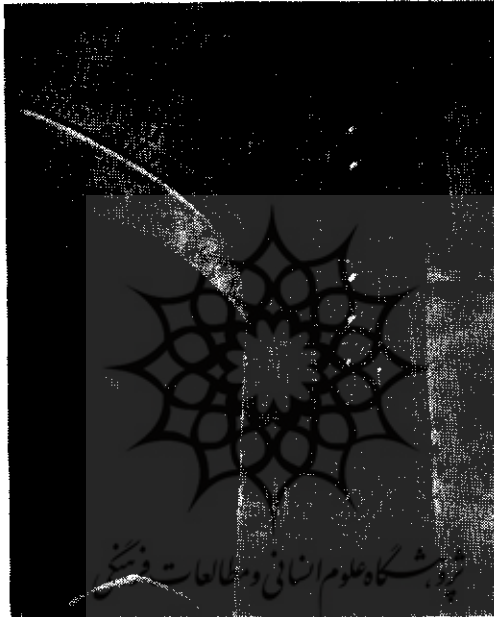
رشخوار - گنبد خانقاه - تصویر شماره ۷

گذشته (۱) تعمیر شده ، با همین نوع کاشی تزیین یافته است . در خرگرد و مدرسۀ

۱- مقصود سال ۱۹۴۸ میلادی یعنی يك سال قبل از تألیف و انتشار کتاب « آثار

ایران» است (م) .

نظام الملك (۱) و خانقاه رشخوار که تاریخ بنای آن ۸۳۵ هجری (مطابق با ۱۴۵۴ میلادی) است (تصویر ۷) و نیز در گناباد که آثار تعمیرات تازه‌ای در آن مشهود است (تصویر ۸) و در جاهای دیگر هم از این نوع آجر چینی (۲) دیده می‌شود .
از نظر ترکیب عمومی ، تزیینات قدیم بنا بر پیشانی سر در مدخل رواق خلفی عبارتست از کتیبه‌ای مزین به آجرهای خفته راسته و ترنج‌های گچ بری شده در وسط

گناباد - مسجد جامع - تصویر شماره ۸

و دو طاقچه کم عمق در طرفین که در سال ۵۴۹ هجری مرمت شده‌اند (تصویر ۴) .
سردر این مدخل که در اصل جناغی شکل بوده است پس از مرمت از قسمت قدیمی به شکل مستطیل درآمده و زینت برجسته‌ای نیز بشکل کتیبه از گچ بر آن مزید شده است . سطح داخلی یا بغل طاق‌های سردر در قسمت خلفی و قدیمی نیز مزین به نقوش گچ بری شده جدیدی است (تصویر ۹) ولیکن این گونه تزیینات و نقوش

۱- رك : تصویر ۶۳ ، صفحه ۸۲ ، جزوه ۱ ج ۴ ، «آثار ایران» تالیف آندره گدار (م)

۲- مقصود آجر چینی « خفته راسته » است که آندره گدار همه جا به **Jeu de**

briques en zig-zags ترجمه کرده است (م)

جزئی نمی تواند برای اثبات صحت تاریخ کتیبه مجال ۵۴۹ هجری شواهدی کافی باشد. نقوش و تزیینات سردر بزرگی که صحن اول را به صحن دوم مربوط می سازد نیز تا نزدیک پطاقها در همین تاریخ تجدید و تعویض شده است. در

تصویر شماره ۹

قسمتهائی که پوشش گچی بنا ریخته و از بین رفته است روسازی معمولی دیوارهای رباط کاملاً عریان و نمایان شده است (۱) در این باب هنوز برای گفتن مطلب بسیار است. من در ابتدای امر گمان کرده بودم که شبستانهای صحن اول و صحن دوم مدتی

پس از گذشت ساختمان بنای اصلی به آن افزوده شده است . به نظر می‌رسید که نقشه کلی بنا با وجود تقارن کاملی که در تمام قسمتهای خود دارد باز هم متعادل و هم آهنگ نیست و [فی المثل] روسازی و تزئینات آنها تازه تراز تزئینات و روسازی قسمتهای اصلی بنا نمی‌باشد . **رابطه فضاهای مدرسه فیضیه قم**

این گمان فقط تا حدی درست بود [زیرا پس از دقت در وضع بنا مشاهده کردم که] دیوارهای داخلی بین رواقها قدیمی هستند و این دلالت بر آن داشت که شبستانها از همان آغاز بنای رباط وجود داشته‌اند و لیکن روسازی و تزئینات آن در سال ۵۴۹ هجری تجدید و تعویض شده است .

در شبستان صحن دوم و علی الخصوص در اطراف « گوش فیل » فوقانی که در زاویه سه گنجی بین دو دیوار رواق گنبد دار باقی مانده است (۱) ملاحظه می‌شود که روسازی و تزئینات اولیه بنا با روسازی و تزئینات دیوارهای معمولی رباط یکسان و همانند بوده و لیکن بعدها تمام بدنه بنا اندود و کنده کاری شده و تزئینات فعلی بر آن افزوده گردیده است .

اما شبستان صحن اول وضع و ترتیب دیگری داشته‌است : این شبستان از همان ابتدای امر وجود داشته و لیکن در آن هنگام عنوان نوعی پستو داشته است که درش به سابط کنار ضلع جنوبی صحن باز می‌شده ، یا آنکه رواق کم وسعتی بوده است شبیه به رواقی که در جانب دیگر محور طولی بنا وجود داشته و با آن قرینه بوده است . در سال ۵۴۹ هجری چشمه های سابط را بوسیله دیواری مسدود ساخته‌اند (تصویر ۲) و به این طریق هم بر مساحت شبستان افزوده و هم آنرا از [صحن رباط] مجزا کرده‌اند ، آنگاه محرابی شبیه به محراب شبستان اصلی رباط که سقفش هلالی است در آن ساخته و به این طریق آنرا اندکی از حالت ابتدائی و ناقص اولیه بیرون آورده اند .